

Bartnicka, Kalina

"Histoire de l'éducation", nr 14, 15-16, 17, 18, 19-20, 21, Paris 1982-1984 :
[recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 28, 262-268

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

cjackich (magisterskich) z historii wychowania z lat 1977—1981 (s. 296—301). I dalszy dział w części dokumentacyjnej obejmuje krótkie charakterystyki najnowszych prac doktorskich z historii wychowania przygotowanych w uniwersytetach hiszpańskich w latach 1977—1981 (s. 302—324).

Ostatni dział tej części posiada charakter informacyjny. Podaje bowiem krótkie sprawozdania z ważniejszych wydarzeń związanych w różny sposób z problematyką badań historyczno-oświatowych, głównie w Hiszpanii. Znajdujemy tu informacje na temat przede wszystkim kolokwiów regionalnych, krajowych i międzynarodowego, poświęconych historii wychowania, a także Kongresu Pedagogicznego z podkreśleniem głównie akcentów historyczno-oświatowych, które odbyły się w latach 1980—1981. Są wreszcie dane dotyczące projektowanych — w czasie przygotowywania do druku tomu — naukowych spotkań, które planowano w 1982 r. zarówno w kraju, jak również na forum międzynarodowym (s. 325—335).

Prezentowany tom I nowego hiszpańskiego rocznika historyczno-oświatowego pt. „Historia de la Educación” stanowi ważny ewenement wydawniczy i naukowy. Jest bowiem jednym z podstawowych instrumentów badawczych, który ułatwia poznanie zarówno najnowszych kierunków badań historyczno-oświatowych w Hiszpanii (rozprawy i studia), jak również osiągniętego już dorobku badawczego, zwłaszcza z zakresu dziejów oświaty i wychowania w okresie Restauracji hiszpańskiej, a także częściowo w pozostałych etapach historycznych (bibliografie, recenzje i wykazy tez doktorskich). Tym samym przegląd ten stanowi cenną i nową formę wymiany myśli i doświadczeń badawczych. Żałować jedynie należy, że w założeniach redakcyjnych wydawnictwa i w tomie I nie uwzględniono streszczeń, przynajmniej w języku angielskim. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż takie summary rozpraw i artykułów poszerzyłyby znacznie krąg zainteresowanych dziejami oświaty i wychowania w Hiszpanii.

Leonard Grochowski

„HISTOIRE DE L'ÉDUCATION”, nr nr 14 (Avril 1982), 15—16 (Août 1982), 17 (Décembre 1982), 18 (Avril 1983), 19—20 (Août 1983), 21 (Janvier 1984), Paris, Service d'Histoire de l'Éducation de l'INRP, ss. 144, 205 + 3 nlb.; 112; 144; 218 + 6 nlb.; 142 + 2 nlb.

Z sześciu zeszytów „Histoire de l'Éducation”, które ukazały się w okresie od kwietnia 1982 do stycznia 1984, dwa noszące podwójny numer są kolejnymi rocznikami bibliografii francuskiej historii edukacji. Nr 15—16 jest bibliografią za rok 1979, opracowaną przez Willema Frijhoffa i Martine Sonnet, nr 19—20 jest bibliografią za rok 1980 opracowaną przez Martine Sonnet. Układ klasyfikacyjny zachowany został bez zmian (patrz poprzednie zestawy bibliograficzne, np. nr 11—12 „Hist. de l'Ed.” — bibliografia za rok 1978): O. Instruments de travail et de recherche; 1. Aspects théoriques et généraux; 2. L'éducation générale; 3. Domaines de l'éducation: savoir-faire et savoirs; 4. Apprentissages et formation extra-sco-

laire; 5. Organisations et institutions scolaires; 6. Personnel scolaire; 7. Méthodes et techniques d'enseignement; 8. Milieux et vie scolaires; 9. Aspects sociaux des systèmes éducatifs. Obydwa zeszyty opatrzone zostały, jak dotychczas, indeksami geograficznymi, nazwisk i osobistości. Bibliografia za rok 1979 liczy 1423 pozycje, a za rok 1980 — 1402 pozycje.

Nastąpiła jednak poważna zmiana proporcji w objętości poszczególnych działów. W roku 1980 — w porównaniu do 1979 — zmniejszyła się wyraźnie liczba publikacji w dziale 1 (o 46 pozycji), a zwłaszcza w dziale 3 (aż o 193 pozycje). Wzrosła za to liczba publikacji sklasyfikowanych w dziale 2 (o 209 pozycji). Być może jest to wynik wy-

rażnego trendu literatury francuskiej ku społecznym uwarunkowaniom i kontekstom historii edukacji, który wydaje się znacznie silniejszy niż wynikałoby to z analizy działu 9, gdzie w 1980 r. umieszczono 96 pozycji, to jest o 19 więcej niż w roku ubiegłym. Aspekty społeczne systemów edukacyjnych zostały wyodrębnione przez autorów kolejnych zeszytów bibliograficznych w osobnym dziale. Konteksty społeczne innych problemów edukacji i kształcenia, bez specjalnego wyodrębniania, wchodzi w skład poszczególnych działów.

Nawet niewielkie przyrosty publikacji, właśnie mieszczących się we wspomnianym wyżej trendzie, powodują znaczne zmiany objętości tych działów, w których zagadnień społecznych uwzględnia się dużo. Takim właśnie działem jest dział 2: „Edukacja ogólna”, gdzie pomieszczono m. in. zagadnienia różnych okresów dzieciństwa i młodości, dzieci trudnych i ułomnych, wychowania i edukacji na różnych poziomach społecznych, środowisk i mód wychowawczych, kształcenia dziewcząt, problemów religijnych, wyznaniowych, narodowościowych i rasowych w edukacji, uspołeczniania dzieci i młodzieży, pracy dziecięcej i wypoczynku, wyobrażenia dziecka w literaturze, sztuce, opinii publicznej i środkach masowego przekazu.

Sporą porcję stanowią w obydwu zeszytach bibliograficznych informacje o publikacjach związanych z osobami pedagogów i działaczy edukacyjnych. Prym bierze literatura na temat Jana Jakuba Rousseau (17 pozycji w 1979 i 14 w 1980 r.). Następne miejsca zajmują Jean Piaget (odpowiednio 12 i 7 pozycji), Jules Ferry (5 i 8 pozycji), Celestyn Freinet (8 i 4 pozycje), Henri Wallon (8 i 5 pozycji). Dla każdego historyka wychowania ważne są informacje o publikacjach dotyczących problemów teoretycznych historii wychowania, zwłaszcza że autorzy bibliografii notują tu literaturę międzynarodową. Dział O, w którym zamieszczono dane o informatorach publikacji źródłowych, bibliografie, dzieła ogólne na temat

edukacji i historii edukacji, czasopisma specjalistyczne i informacje o organizacjach i instytucjach francuskich i międzynarodowych, zajmujących się badaniami w naszej dyscyplinie, cenny jest dla każdego, kto się nimi zajmuje.

Podobnie jest z działem 1, traktującym o teorii i generaliach w edukacji, gdzie można szukać informacji o nowych publikacjach z zakresu m. in. ruchów pedagogicznych, stowarzyszeń, biografii wielkich pedagogów i działaczy, planów edukacji. W tym dziale odnotowano artykuł D. Beauvois dotyczący planów uniwersytetu rosyjskiego: *Entre Diderot et Maistre: la conception de l'Université en Europe Orientale*, [w:] „La Pensée”, Paris, nr 208, 1979 (por. nr 15—16, poz. 136); D. Čapkovéj *The Educational Plans of J. A. Comenius in 1646: from a diary sent to English colleagues*, [w:] „History of Education”, London, t. 7, nr 2, 1978 (tamże, poz. 137); T. Bienkowskiego monografię *Komeński w nauce i tradycji*, Wrocław 1980; i B. Baczki *Former l'homme nouveau... Utopie et pédagogie pendant la Révolution Française*, [w:] „Libre”, Paris, nr 8, 1980 (por. nr 119—120, poz. 90 i 89). Jest też zawsze w bibliografiach „Histoire de l'Éducation” trochę poloników, o ile w jakiś sposób dotyczą spraw Francuzów obchodzących: między innymi zamieszczono informację o art. W. Grębeckiej dotyczącym nauczania botaniki na Uniwersytecie Wileńskim na przełomie XVIII i XIXw., [w:] „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1979 nr 3 — dlatego że omawia ona programy Jeana Emmanuela Giliberta (por. nr 15—16, poz. 598), odnotowano artykuły K. Mrozowskiej i Z. Steczowicz-Samderowej opublikowane w sprawozdaniu z sesji poświęconej historii uniwersytetów europejskich, która odbyła się w Krakowie w 1978 r. (por. nr 19—20, poz. 75).

W ciągu dwulecia, które obejmuje niniejsze omówienie, w „Histoire de l'Éducation” sporo miejsca poświęcano zagadnieniom szkoły początkowej. Wpływało to trochę z obchodów stulecia reformy J. Ferry. Z okazji tego stulecia

w nr. 14 kwartalnika Maurice Crubellier zamieścił artykuł *Na czym polega historia szkoły początkowej? (Où en est l'histoire de l'école primaire?)*, a Antoine Prost artykuł *Kiedy skończyła się szkoła Julesa Ferry? (Quand l'école de Jules Ferry est-elle morte?)*. W numerze 17 zamieszczono dwa artykuły poświęcone architekturze szkolnej we Francji w XIX w. (obydwa dotyczą budynków dla szkół początkowych): Bernard Toullier omówił sprawę modeli architektonicznych (*L'architecture scolaire au XIXe siècle: de l'usage des modèles pour l'édification des écoles primaires*), Christine Granier i Jean-Claude Marquis omówili wyniki ankiety na ten temat (*Une enquête en cours: la maison d'école au XIXe siècle*). Zamyka ten blok tematyczny artykuł w nr. 18, w którym M. Crubellier ponownie ustosunkowuje się do „rocznicowej” historiografii, zastanawiając się przy tym nad specyficznymi trendami we francuskiej literaturze zajmującej się historią szkolnictwa (*L'histoire en crise d'une école en crise*).

Obydwa artykuły M. Crubelliera łączy poszukiwanie nici przewodnich francuskiej historii edukacji. W tym wypadku autor stara się pokazać kierunki badań nad szkołą początkową, tradycje historiograficzne i nowe obszary poszukiwań. W pierwszym artykule (nr 14) stwierdzał, że jego zainteresowania przyciągał nie tyle „sektor najbardziej tradycyjny — polityka i ideologia”, ale raczej mniej dotychczas badane tematy, jak: „ewolucja pedagogiki początkowej, monografie departamentów, biografie nauczycielskie, pierwsze przybliżenia życia szkoły” (s. 1). Crubellier stwierdza, że bardzo potrzebne jest nie tylko tradycyjne opisanie historii szkolnictwa od wewnątrz, ześrodkowanej i zamkniętej w sobie kultury szkolnej, ale ujmowanie spraw szkolnictwa z perspektywy i w kontekście społeczno-ekonomicznym, od zewnątrz (s. 21). Szkoła nie jest bowiem światem samym dla siebie, ale „tylko jednym spomiędzy wielu innych sposobów edukacji”, edukacja zaś „jest tylko wyrażeniem

żywych kultur” (s. 22). Dokonując przeglądu publikacji związanych z rocznicą konkluduje dosyć optymistycznie, że historiografia dotycząca szkoły początkowej jest na dobrej drodze — zaczyna się odnawiać i wyzwalać ze starego sposobu myślenia o szkole i widzenia szkoły.

Odnosi się wrażenie, że pogląd ten został bardzo zachwiany w miarę ukazywania się dalszych rocznicowych publikacji. W artykule w 18 numerze „Histoire de l'Éducation” M. Crubellier wyraźnie mówi o kryzysie historiograficznym. We wstępie przytoczył swe zdania z pierwszego omówienia wydawnictw, dotyczące zmiany perspektyw i odradzania się, i stwierdził: „to właśnie zaryzykowałem stwierdzić w roku 1981 w sprawozdaniu krytycznym na temat piętnastu prac opublikowanych z okazji stulecia wielkiej ustawy Jules Ferry. Była to wówczas druga rocznica. Rok 1982 przyniósł nowy plon książek mniej lub więcej historycznych” (s. 29). Autor zastanawia się, czy te nowe książki upoważniają go do utrzymania poprzednich orzeczeń, i stwierdza, że „hagiografia szkolna” trwa w najlepsze, tak jak i ożywiająca ją dotychczas ideologia — ale nie ulega wątpliwości, że ci, którzy o szkole piszą lub interesują się nią, uważają, że powinna ona ulegać zmianom wraz ze zmieniającym się życiem.

Przegląd literatury dokonany przez M. Crubelliera jest bardzo krytyczny, dostrzega on jednak przesłanki nowego spojrzenia na historię szkolnictwa. Stwierdza gromadzenie materiałów, które pozwolą na zastosowanie metod statystycznych i informatycznych. Pisze też, że zarysowuje się powoli pole badań historycznych, chociaż specjaliści wkraczają na nie powoli i ostrożnie, wystrzegając się syntez i hipotez (s. 41). Za książkę pionierską, ale prawidłowo ustalającą miejsce i rolę szkoły w otoczeniu, uznał autor *Mon village, ses hommes, ses routes, son école* Rogera Thabault (wyd. z przedmową A. Siegfried, Paryż 1982; I wyd. Paryż 1943). Ta reedycja, która nawet nie jest dzie-

łem historyka, ale przedstawiciela administracji szkolnej i praktyka nauczania, wydaje się doskonała w ujęciu związków i zachowania proporcji szkoły z jej środowiskiem. Jest to niewielka monografia miasteczka, a właściwie jego rozwoju w ciągu 70 lat. „Szkoła jest ukazana jako jeden ze składników tej ewolucji, tego życia. Proces dialektyczny, który łączy szkołę i mikrospołeczność miasteczka, oto rdzeń książki i sekret jej powodzenia” (s. 43). Jest to przykład, jak unikając hagiografii „wyprowadzić historię szkoły z kolein oficjalnej rozprawy, zbyt ekskluzywnej specjalizacji i totalnego lekceważenia żywej kultury” (s. 47).

We wspomnianym artykule A. Prosta (nr 14) postawiono pytanie, kiedy „skończyła się” szkoła początkowa zorganizowana w myśl ustawy J. Ferry. Prost rozpatrywał takie elementy, jak klasowość szkoły początkowej (jedyna i ostateczna szkoła mas ludowych), jej laickość i miejsce we francuskim systemie szkolnym, zagadnienia sieci szkolnej, administracji, przygotowania nauczycieli oraz metod pedagogicznych i atmosfery wychowawczej. Stwierdza, że ta laicka, ludowa, niekoedukacyjna instytucja, z odrębną administracją i systemem kształcenia nauczycieli, z programem, który miał dać przygotowanie do życia absolwentom tej szkoły (a nie do dalszego kształcenia się), z surową i opartą na paternalistycznym autorytecie nauczyciela pedagogiką obumarła ostatecznie po II wojnie światowej, w latach sześćdziesiątych. Od tamtej pory początkowa szkoła francuska nie ma określonego modelu dominującego. Stale jest niezdecydowana w wyborze między „modelem zawodowym i modelem animatorskim” („le modèle professionnel et le modèle de l'animateur”) (s. 38).

Spośród innych „bloków tematycznych” prezentowanych w ciągu dwu omawianych lat w „Histoire de l'Éducation” wyodrębnić można grupę prezentacji nowych obszarów poszukiwań: do tego cyklu można włączyć dwa wspomniane artykuły dotyczące architektury szkolnej w XIX w. (w nume-

rze 17), artykuł Michela Mansona *La poupée, objet de recherches pluridisciplinaires* (w numerze 18), czy też dotyczący obszarów medycznych, ściślej spraw związanych z narodzinami dziecka, artykuł Yvonne Knibiehler *Naitre sous l'Ancien Régime. Dialogues de la médecine et de l'histoire* (w numerze 21).

B. Toullier mówiąc o „typowych”, jak można by dziś powiedzieć, projektach budynków szkół początkowych i prezentując przy okazji rysunki kilku projektów oraz mapkę umiejscawiającą regiony geograficzne Francji, z którymi poszczególne modele były związane, zwraca uwagę na różnicę ideowe, które rzutowały na te modele w zależności od tego, czy wyrażały potrzeby i poglądy na funkcje szkoły nauczyciela, konstruktora-budowniczego, czy przedstawiciela władzy (prawodawcy). Artykuł opatrzone został informacjami o literaturze przedmiotu. Praktyczną stronę zagadnienia budownictwa szkolnego omawiają Ch. Granier i J.-Cl. Marquis opierając się na wynikach ankiety rozpisanej przez Muzeum Narodowe Edukacji. Na przykładzie dwóch departamentów (Seine-Maritime i Eure) zajęli się nie tylko różnicami regionalnymi w rozwiązaniach i zdobnictwie architektonicznym, ale także sprawami administracyjno-organizacyjnymi i ekonomiczno-społecznymi w decyzjach i wykonywaniu przedsięwzięć budowlanych. Artykuł opatrzone został informacjami, głównie natury źródłowej, które posłużyć mogą w badaniach nad francuskim dziewiętnastowiecznym budownictwem szkolnym.

„Lalka, przedmiot błahy — to idea, którą trzeba będzie włożyć pomiędzy idee błędne”, rozpoczyna swój artykuł M. Manson (nr 18) i dodaje: „Chcielibyśmy, aby ten artykuł przekonał o tym czytelnika, i żeby zrozumiał on, że studia nad lalką to rzucenie się w pasjonującą przygodę naukową” (s. 1). Lalka towarzysząc dziecku przez cały okres jego wyrastania ulegała przemianom wraz z przemianami życia. Jest obiektem społecznym, produktem technologii,

handlu, twórczości artystycznej i literackiej, składnikiem wielu mitów w świecie ludzi dorosłych, a ponadto jednym z lepiej zachowanych źródeł (s. 2). Podtytuł artykułu: *Bilans, metody i perspektywy*, dobrze oddaje zakres jego treści. Omówienie literatury jest rzeczowe i konstruktywne, zawiera tablice pokazujące narastanie liczby publikacji dotyczących badań nad lalką (poczynając od lat 60. XIX w. po rok 1982) oraz przyjęty kod analizy tej literatury i niektóre z osiągniętych wyników. Artykuł jest jednocześnie przykładem zastosowania metody analitycznej w badaniach bibliograficznych.

Związki historii i medycyny zasygnalizowano jedynie w omówieniu kilku nowych książek dotyczących ciąży i narodzin dziecka (numer 21). Autorka, Y. Knibiehler, stwierdza: „Medycyna i historia są najstarszymi, najczcigodniejszymi z nauk humanistycznych. Obydwe zawierają więcej niż tylko wiedzę: są poszukiwaniem identyfikacji [...] dokonywanej się poprzez ciało w pierwszej i poprzez pamięć w drugiej. Mają sobie dużo do powiedzenia” (s. 9).

W kwartalniku prezentowane są też wyniki zakończonych lub prowadzonych badań nad historią instytucji, problemów pedagogicznych, metod, podręczników. W scharakteryzowanym okresie ukazały się: omówienie rozprawy M. Capoul *Internat et internement dans l'éducation et l'assistance sous l'Ancien Régime* (Thèse d'État, 1981, L'Université Paris Ve, pod kierunkiem G. Snyders) — o problemach zakładów zamkniętych dla dzieci „nieprzystosowanych” (numer 14); P. Gerbauda przegląd materiałów do badań biograficznych w XIX w.: *À propos des biographies d'enseignants, 1800—1890* (numer 17); G. Vincenta artykuł o francuskim systemie edukacyjnym i jego społecznym kontekście: *Le système éducatif française est-il la forme actuelle du destin?* (numer 17); André Thepot w *Les institutions scientifiques et techniques au XIXe siècle* (numer 18), zreferował formy instytucjonalne rozwoju

nauki i techniki w XIX w. we Francji; Jean Queniert omówił zagadnienia przechodzenia od kultury „oralnej” do „pisanej”, ich wzajemnych relacji, zjawiska „semi-alfabetyzacji” etc. w artykule *De l'oral à l'écrit. Les modalités d'une mutation* (numer 21); Nicole Hulin w artykule *Science qui se fait, Science qui s'enseigne* zanalizowała zadania egzaminacyjne z zakresu agregacji w naukach fizycznych w XIX w., aby zorientować się, jaki okres był potrzebny, aby nowe odkrycia naukowe utworowały sobie drogę do nauczania w szkole (agregacja była egzaminem kwalifikującym do posad profesorów w szkołach średnich) (numer 21); Jean Dhombre napisał o problemach historii kształcenia matematycznego w artykule *L'Histoire de l'enseignement des mathématiques. Avances anglaises, retards françaises* (numer 21).

Każdy numer „Histoire de l'Éducation” zawiera informacje bądź o nowych archiwach i sposobie ich udostępniania, bądź o innych ułatwieniach warsztatowych; m. in. omówiono utworzenie w Dziale Historii Wychowania Instytutu Narodowego Badań Pedagogicznych — Service d'Histoire de l'Éducation d'INRP, banku danych o francuskich podręcznikach szkolnych od początku XIX w. aż po ukazujące się na bieżąco — pod nazwą EMMANUELLE. Będzie to możliwość korzystania z pomocy komputera na zasadzie dialogu badacza z maszyną, która będzie posiadała ok. 45 milionów informacji. Ponadto „Histoire de l'Éducation” w każdym numerze informuje czytelników o wydarzeniach w ruchu historyczno-oświatowym: wystawach, sympozjach, kolokwiach etc. Omawia się kolejne kolokwia Międzynarodowego Stowarzyszenia Historii Wychowania: Kolokwium, które miało miejsce w Sevres w 1981 omówił W. Frijhoff (numer 14), informację o Kolokwium w Budapeszcie w 1982 i w Oksfordzie w 1983 zamieszczono w numerach 18 i 21.

To, co wydaje się najcenniejsze w omawianym kwartalniku, to właśnie wychodzenie naprzeciw czytelnika z

różnymi informacjami i propozycjami ułatwiającymi i ukierunkowującymi badania. Niepoślednią rolę odgrywają, jak to widać już z przytoczonych omówień artykułów, informacje o literaturze naukowej. Oprócz przeglądów literatury i wskazówek bibliograficznych spotyka się tu sporo artykułów, które właściwie są czymś pośrednim pomiędzy recenzją sprawozdawczą i artykułem recenzyjnym. Dotyczy to i literatury francuskiej, i literatury obcej, którą w ten sposób prezentuje się odbiorcom nie znającym danego języka. Poza tym sporo jest recenzji i notek recenzyjnych. Trzeba podkreślić dwie cechy tego „recenzyjnego bloku” w „Histoire de l'Éducation”: po pierwsze, jest to z zasady krytyka surowa, daleka od wzmianek grzecznościowych; po wtóre, jest często pretekstem do rozważań i krytyk metodologicznych. Nie sposób omawiać tych wypowiedzi recenzyjnych szczegółowo. Dla przykładu jednak trzeba zająć się każdym z rodzajów.

W numerze 14 w artykule recenzyjnym *Une vieille histoire. À propos de l'„Histoire mondiale de l'éducation”* Pierre Caspard, sekretarz redakcji „Histoire de l'Éducation”, poddaje druzgocącej krytyce czterotomowe wydawnictwo pod red. G. Mialareta i J. Viala, opublikowane w Paryżu w 1981 r. P. Caspard rozważając szczególne zadania, które ma do spełnienia podręcznik, stwierdza, że omawiane przezeń dzieło nie wypełnia ich: nie daje sprecyzowanego pojęcia dyscypliny, którą prezentuje; nie ma klarownego układu treści, ani nie zachowuje żadnych proporcji w omawianiu poszczególnych okresów, terytoriów i problemów; autorzy nie są najlepiej dobrani, ani nie zostali „zsynchronizowani” przez redaktorów; ignoruje się historię społeczną; język publikacji — zwłaszcza w partiach opracowanych przez cudzoziemców — jest fatalny; występują poważne braki bibliograficzne i nie uwzględnia się w wielu wypadkach aktualnego stanu badań; są błędy i nieścisłości. Zdanie podsumowujące brzmi jak wyrok: „Ta historia powszechna jest czymś

gorszym niż złą książką: jest złym działaniem” („*Cette Histoire mondiale est plus qu'un mauvais livre: c'est une mauvaise action*”, s. 62).

Wspomniany już artykuł G. Vincenta (w numerze 17) na temat francuskiego systemu edukacyjnego jest wyrazem refleksji nad lekturą *Histoire générale de l'enseignement et de l'éducation en France*, a konkretnie nad czwartym tomem tego wydawnictwa: *L'École et la famille dans une société en mutation*, napisanym przez A. Prosta (wyd. w Paryżu w 1981 r.). Recenzent pokazuje, jaką potęgę reprezentuje edukacja narodowa we Francji w ręku państwa: obejmuje 900 000 etatów, 13 milionów dzieci i młodzieży oraz ich rodziców. Vincent zarysowuje tezy autora omawianej książki: o wzajemnych oddziaływaniach edukacji i nauczania ze społeczeństwem; o radykalnych zmianach, jakie zaszły w ostatnim stuleciu w stosunkach między rodzicami i dziećmi, a także w modelu i „ideologii” samej rodziny; o tym, że eksplozja szkolna wcale nie ogranicza nierówności społecznych; o rozwarstwieniach w edukacji wyższej, uwarunkowanych tak ambicjami jak i pochodzeniem społecznym studentów; o funkcjach szkoły wolnej (to znaczy prywatnej), która zarazem jest terenem postępu i innowacji pedagogicznych, azyłem, gdzie się można skryć przed przedwczesnym wyrokiem szkoły państwowej w sprawach arbitralnie narzucanej orientacji, wreszcie terenem powrotu do szkoły elitarniej, zagrożonej procesami demokratyzacyjnymi; Prost konstatuje niesłychaną miżerię profesorów szkolnych, uważa, że są kozłami ofiarnymi współczesnego społeczeństwa.

Na marginesie też wysuniętych przez A. Prosta autor omówienia snuje uwagi i refleksje dotyczące zarówno pewnych spraw konstrukcyjnych książki (niezdecydowanie, czy traktować o klasach społecznych, czy o grupach wiekowych, pokoleniowych, prowadzić to do uproszczeń w ocenie opisywanych zjawisk), jak problemów wiarygodności danych ilościowych w statystykach i son-

dażach. Przykładem jest fakt, że w badaniach pochodzenia społecznego uczniów i studentów nie uwzględniano pochodzenia społecznego matek; że zbyt dużo zaufania udzielono wypowiedziom młodzieży w ankietach i sondażach bez dostatecznej krytyki tego źródła etc. Rozważając zagadnienia utrwalenia się nierówności społecznej zdaniem recenzenta nie wziął Prost pod uwagę wpływu pochodzenia społecznego profesorów, którymi w poważnym procencie są kobiety i które z zasady pochodzą z wyższych warstw społecznych niż ich koledzy. Recenzent uważa, że profesorowie są grupą zbyt idealistycznie traktowaną przez Prosta, który nie uwzględnia ich wewnętrznych rozgrywek, konfliktów, walki o interesy pomiędzy poszczególnymi grupami etc. Porusza autor problem zbyt wcześnie i ostatecznie przeprowadzanej orientacji szkolnej, która uniemożliwia dzieciom późniejsze zmiany. Wreszcie, jeśli idzie o nierówności społeczne, uważa recenzent, że na poziomie szkolnictwa wyższego pogłębiane są przez niezmiernie zhierarchizowane i umocnione przywilejami formalnymi i nieformalnymi środowisko profesorskie, praktycznie bezkarne, z jednostkami, które skupiają w swych rękach nadmierne formalne i nieformalne możliwości i wpływy.

Przykładem omówienia dzieła obcego może być artykuł A. Thepota w numerze 18, który jest obszerną (choć wcale nie kompletną) relacją książki R. Focha i G. Weisza *The Organization of Science and Technology in France 1808—1914*, Cambridge—Paris, 1981; przykładem klasycznego artykułu re-

cenzyjnego może być omówienie przez J. Dhombre dzieła G. Howsona *A History of mathematics in England*, Cambridge 1981, (w numerze 21): *L'histoire de l'enseignement des mathématiques*; przykładem zaś druzgocącej krytyki, i to zarówno metodologicznej jak merytorycznej, recenzja napisana przez P. Gasparda z książki L. S. Struminger *What Were Little Girls and Boys Made of? Primary Education in Rural France, 1830—1880*, Albany, State University of New York 1983 (por. P. Căspard, *De L'horrible danger d'une analyse superficielle des manuels scolaires*, numer 21 „Histoire de l'Éducation”). Recenzent zarzuca pretensjonalność tytułu, który w dodatku nie oddaje zakresu treści, prymitywizację układów społecznych w XIX-wiecznej Francji i ahistoryczne ich ujmowanie; nieumiejętność rzeczowej i wnikliwej analizy i oceny podręczników przyjętych za podstawę źródłową pracy, nieumiejętność wyodrębnienia pewnych zaleceń wychowawczych czy uniwersalnych ideałów moralnych; brak poczucia rzeczywistości w ocenie wypowiedzi dziecięcych (oczywisty błąd w jednym z zeszytów dziecięcych w zdaniu: „Trzeba pracować, bo praca jest matką wszystkich występków”, autorka przyjęła za odruch buntu dziecka przeciwko szkolnej edukacji, s. 71). Ponadto wytyka recenzent niesumiennosć w cytowaniu literatury i w wykazach bibliograficznych. Wskazuje też na zupełny brak rozeznania na temat okresu trwania i zaniku wpływów książek, które są podstawą jej pracy.

Kalina Bartnicka